

מעמדו של רבי יוסף קארו בעולם ההלכה

אליעזר רובנוביץ

הבדלים רבים יש בין שני הגדולים רבי יוסף קארו מן הצד האחד ורבי משה איסרליש מן הצד השני. במאמר זה באתי לחקור, כיצד התייחס רבי יוסף קארו לעצמו ולמעמדו, וכיצד התייחסות זו השפיעה על חיבוריו ועד לדברים הנוגעים להלכה ולמעשה. ובמקביל אליו, כיצד התייחס הרמ"א למעמדו של הבית יוסף, ובעקבות כך כיצד ראה את תפקידו בחיבוריו והגהותיו.

א. ספר בית יוסף

התמונה העולה מן המקורות לפי הבנתי, שרבי יוסף קארו ראה את עצמו כגדול בדורו והסמכות העליונה מעל כולם שאין להרהר אחריה. את ספרו 'בית יוסף' הוא כיוון לכל בית ישראל, לכל העדות והמקומות הקרובים והרחוקים, שיהיה זה הספר, הספר המכריע את ההלכה לכולם. וכפי שכתב בהקדמתו לבית יוסף 'נמצא שספר זה מזון לכולא ביה, על כן קראתי 'בית יוסף', כי כשם שמבית יוסף היו ניזונים הכל מזון הגוף, כך יהיו ניזונים מספר זה מזון הנפש'. ובמשל שנתן, אפשר לראות שהוא משווה את ספרו ל'יוסף... הוא המשביר לכל עם הארץ', כשם שיוסף הזין את כל העולם כולו מזון הגוף, כך ספר זה מזין לכל העולם כולו מזון הנפש.

ומדבר זה בדיוק חשש הרמ"א. כפי שניתן לראות במה שכתב בהקדמתו ל'דרכי משה' וחזר על הדברים בהקדמה ל'מפה"י.¹ כותב הרמ"א בהקדמה ל'דרכי משה' את התועלת השלישית בספרו והוא העיקר, והוא התכלית המבוקש בזה המחקר:

כי ידוע שהרב המחבר בית יוסף בטבעו את הגדולים נכסף, ופסק הלכה בכל מקום על פי שנים ושלושה עדים, המה הגאונים הנחמדים, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש בכל מקום ששנים מהם לדעת אחת נצמדים, ולשאר רבונות אדירי התורה לא חש עליהם, רק במקום גדולים עמד לפסוק הלכה כדברי שניהם, ואף כי הם קמאי ולא בתראי, ולא חש לדברים שצווחו בו קמאי דקמאי, ואפילו במקום הרב אצל התלמיד, וכן פסקו האחרונים תמיד, ובראשם מהרי"ק ומהרא"י בתשובותיהן הנעימות, אשר בהן האירו כל מחשך וגיחו כל תעלומות, וע"י זה הדבר סתר כל המנהגים אשר באלו המדינות, אשר רובם בנויים על הכלל הזה בפשיטות ותמימות, ואין מפקפקים אחר דבריהם, ולכן לא רציתי ג"כ לחלוק עליהן, וכתבתי אצל כל דבר הכי נהוג.

וכן כתב בהקדמה למפה:

כי הגאון המחבר בית יוסף ושלחן ערוך שלו חכם עדיף מנביא, טבח טבחו ערך שלחנו, לא הניח אחריו מקום להתגדר בו, ולולי ללקט דברי האחרונים ולהורות דרך המנהגים שנהגו במדינות אלו... ובלא זה השלחן אשר הוא ערך לפני ה' ולא נתנו עדיין לבני אדם אשר במדינות אלו אשר רובי מנהגי מדינות אלו לא נהיגין כוותיה... כל שכן מן הכלל שכלל הגאון הני"ל מעצמו לפסוק אחר הרי"ף והרמב"ם במקום שרוב האחרונים חולקים עליהם, וע"י זה נתפשטו בספריו הרבה דברים שאינן אליבא דהילכתא לפי דברי החכמים שמימיהם אנו שותים, דהם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעינים, ופסקו מהם קמאי וקמאי והם האור זרוע והמרדכי והאשר"י והסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימון אשר כולם נבנו על דברי התוספות וחכמי צרפת אשר אנו מבני בניהם... ואני ראיתי כל דבריו בשלחן ערוך כנתנו מפי משה מפי הגבורה, ויבואו התלמידים אחריו וישתו דבריו בלא מחלוקת, ובה יסתרו כל מנהגי המדינות. וכבר אמרו חז"ל כי הרבה דברים בין בני מזרח ובני מערב אף בדורות הראשונים כל שכן בדורות האחרונים אלו.

ולכן רואה הרמ"א את הצורך לשמר את מנהגי אשכנז מפני ספרו של הבית יוסף, ומטעם זה הוא כותב את הדרכי משה על הטור ואת המפה על השלחן ערוך.

ב. מחלוקת ר' יוסף קארו והרמ"א

טמונה כאן בעומק מחלוקת יסודית בין הרמ"א ור' יוסף קארו - מהו מעמדו של ר' יוסף קארו כפוסק. ר' יוסף קארו רואה את עצמו כגדול הדור אשר ביזו הסמכות לקבוע את ההלכה עבור כל בית ישראל. מטרת הספר שלו היתה כפי שכתב בסוף ההקדמה, שאחר כל הדברים אפסוק הלכה ואכריע בין הסברות, כי זה התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד. הספר הזה מחייב את כל בית ישראל, ובכך תהיה תורה אחת והלכה אחת. ר' יוסף קארו לא מאפשר לשני מקומות לנהוג כל אחד לפי מנהגו, מלבד מה שכתב בסוף ההקדמה שאם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים אע"פ שאנו נכריע בהפך, יחזיקו במנהגם, כי כבר קיבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר כדאיתא בפרק מקום שנהגו (פסחים דף נ:). כלומר, רק לחומרא חייבים אותו מקום להחמיר לפי מנהגם, אבל אם בקצת מקומות נהגו היתר, לא נותן הבית יוסף מקום לנהוג לקולא על פי מנהג המקום, אלא מכיון שהוכרע בבית יוסף שהדבר אסור הרי זה אסור לכל בית ישראל.

ומנגד בא הרמ"א, עם כל הכבוד שרכש כלפי הבית יוסף וההערצה שהעריץ אותו כפי שרואים במקומות אין מספר, וטוען, שאמנם ר' יוסף קארו הוא ענק שבענקים וגדול בדור, אבל בכל זאת אין לו את הסמכות לקבוע הלכה לכל בית ישראל. ר' יוסף קארו, עם כל גדלותו הוא מורה הוראה עבור בני עדתו וקהילתו, ואין דבריו מחייבים את שאר כל בית ישראל. הרמ"א כותב

¹ וכן גם בהקדמה לתורת חטאת בקצרה.

² דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור - אי אתה רשאי להתירן בפניהם.

עבודות סיום קורס

בפה מלא שע"י החיבור שלו הוא בעצם מקלקל את חזונו של ר' יוסף קארו להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד, והוא מזכיר שכבר אמרו חז"ל כי הרבה דברים בין בני מזרח ובני מערב אף בדורות הראשונים כל שכן בדורות האחרונים אלו, וכך זה יישאר שיהיו חילוקי דינים ומנהגים שונים בין בני המזרח ובני המערב.

ג. בית דין הגדול

את המעמד הזה שנתן רבי יוסף קארו לעצמו, אנו מוצאים גם בתשובה הבאה: בשו"ת אבקת רוכל ס"י י"ז, עוסקת התשובה במי שדנוהו בבית דינו של הבית יוסף, וביקש מהבית דין 'הורוני מהיכן דנתוני'. תשובה זאת ככל הנראה נכתבה לאחר פטירתו של מהר"י בירב [כפי שמוזכר בתשובה 'מהר"י בירב זלה"ה'⁴], שזה אומר שר' יוסף קארו היה כבר בשנותיו המאוחרות לאחר הדפסת ספרו ב1558.⁵ הבית יוסף מגיב בחומרה לבקשה זו. פותח הבית יוסף את התשובה וכותב:

בהיות כי בימים הראשונים אשר היו טובים מאלה לא ראינו מי שתבע לבית דין שדנוהו 'הורוני מהיכן דנתוני', ואם במקרה איזה פעם היה נמצא איזה אדם שהיה תובע היו גוערים בו, ועתה אירע מעשה שלמדו לבעל דין לתבוע כן מבית דין חשוב מומחין לרבים וממונים לשפוט את העיר עיר גדולה לאלוקים לאמור שיכתבו בטעמים וראיות מאיזה טעם דנוהו, ונמצא מי שהחזיק בידו לומר הדין עמו, ולכן הוצרכנו על הדבר להשיב.

בעצם הבקשה לדבר זה רואה הבית יוסף פירצה חמורה אשר לא ראה כדברים האלו בימים הראשונים [אע"פ שבתוך התשובה הוא מספר שמעשה כזה אירע אצל מהר"י בירב]. ואף על אלו שמחזיקים בידיהם של אלו, בא הבית יוסף בטענה [גם בתוך התשובה הוא מתרעם עליהם], ובגללם הוצרך להשיב תשובה זו. אלמלא אותם שהחזיקו בידו לומר שהדין עמו, אין ר' יוסף קארו רואה כל צורך וענין להשיב, אבל לאחר שאותם אנשים החזיקו בידו לכך הוצרך להשיב. ניתן לשער א"כ, שאותם שהחזיקו בידו היו אנשים חשובים, ואליהם פונה ר' יוסף קארו בתשובתו, אבל אלמלא חשיבותם הוא לא רואה כלל צורך להשיב. דבר זה ג"כ פותח במקצת את התמונה, שאין ר' יוסף קארו מרגיש מחוייב לכל אדם באשר הוא להסביר לו את דרכי פסיקתו, אלא רק לתלמידי החכמים שיש לו שיח עמהם בהלכה.⁶ וכותב הבית יוסף בתוך התשובה:

הנה בזמן הזה, בית דין העיר הזאת מומחה לרבים וגדול בחכמה ובמנין מכל המקומות ששמענו שומעם, ומארבע כנפות הארץ יריצו להם שאלתם ואחר דברי תשובתם לא ישובו. וכיון שכן דין בית דין הגדול יש להם, כל שכן שמנהום כל הקהילות עליהם, וא"כ התובע מהם כתבו ותנו לי טעם דנתוני, אפילו אם נתעצמו בדין משמתינן ליה משום אפיקורתא.

ומוסיף הבית יוסף:

ועתה הדור אתם ראו האי עולבנא דאורייתא ותמהו ותמהו שימצא מי שיחזוק ביד מי שתובע לבית דין כזה 'כתבו לי מאיזה טעם דנתוני' בהיות הדבר שלא כדין מכמה טעמי. חזא מפני שלא נתעצמו בדין... שנית משום דהוי בית דין הגדול, וכל בית דין גדול אפי' כשנתעצמו אם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני משמתינן ליה. ושמענו שמעשה היה לפני הרב מורינו הר' הגדול כמוהר"ר י"י בירב זלה"ה בא' ששאל לו כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני ונדוהו.

הרי לפנינו שר' יוסף קארו מנמק נימוק הילכתי מהו מעמדו של בית דינו, אשר לפי הכללים ההילכתיים יש לזה גדר של בית דין הגדול, וממילא יש לזה השלכות להלכה ולמעשה. הוא מסביר 1. בית דין העיר הזאת מומחה לרבים וגדול בחכמה ובמנין מכל המקומות ששמענו שומעם, 2. מארבע כנפות הארץ יריצו להם שאלתם ואחר דברי תשובתם לא ישובו, 3. כל שכן שמנהום כל הקהילות עליהם, וכיון שכן דין בית דין הגדול יש להם. יש כאן לכאורה שלשה נימוקים, אבל במהות הדברים אין כאן אלא נימוק אחד בלבד, והוא שבית דינו של ר' יוסף קארו הוא הבית דין הגדול מעל כולם בכל העולם, אלא שזה בא לידי ביטוי בשלשה אופנים:

1. גדול בחכמה ובמנין מכל המקומות.
2. מארבע כנפות הארץ יריצו להם שאלתם ואחר דברי תשובתם לא ישובו.
3. מנהום כל הקהילות עליהם.

ולפי גישה זו, אין ספק שר' יוסף קארו רואה את עצמו ראוי וסמכותי לפסוק הלכה עבור כל בית ישראל, כשם שיש לבית דין הגדול בירושלים את הסמכות לקבוע הלכה לכל ישראל כמש"כ הרמב"ם פ"א מהלכות ממרים ה"א בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמוד ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל, כך ספר הבית יוסף והשלחן ערוך הוא ספר שממנו יוצא חק ומשפט לכל ישראל.

³ בדיני ממונות יש פעמים שיכול הבעל דין שיצא מחוייב בדין לבקש מהבית דין 'הורוני מהיכן דנתוני', כלומר מהו הנימוק המשפטי לפסק הדין.
⁴ ואע"פ שאפשר שזהו תיקון שנעשה ע"י הדפוס לאחר פטירת מהר"י בירב, בכל זאת קצת נראה שהוא מתייחס למהר"י בירב בלשון עבר. [גם נראה שר' יוסף קארו עצמו כתב זלה"ה, שאם היה זה ע"י המדפיס כנראה שלא היו כותבים אלא ז"ל].
⁵ או 1555.
⁶ או שאלי היתה תעמולה סביב הסיפור הזה, ולכן הבית יוסף מגיב בחומרא אף אם לא היו אלו אנשים תלמידי חכמים.

עבודות סיום קורס

ד. השפעת מהר"י בירב

נראה מתוך התשובה, שאת הגישה הזאת קיבל ר' יוסף קארו מרבו מהר"י בירב, שאף אצלו היה מקרה דומה שהאחד שאל לו 'מהיכן דנתוני' ונידוהו, שיש בזה משום אפיקורתא. ככל הנראה, המהלך הזה הוא חלק בלתי נפרד ממהלכו של מהר"י בירב בפעולתו לחידוש הסמיכה, אשר בה הוא מונה ע"י תלמידיו לדין הסמוך הראשון מאז שפסקה הסמיכה, אשר בכוחו להסמיך הלאה את תלמידיו. ולפיכך ראה מהר"י בירב את בית דינו שהוא הבית דין העיקרי, ודין בית דין הגדול יש לו. מהר"י בירב הסמיך ארבעה תלמידים, וביניהם היה גם ר' יוסף קארו. ובכל זאת ריק"א מנמק את דבריו בנימוק הילכתי שלבית דינו יש דין בית דין הגדול, כפי שראינו לעיל, כך שריק"א לא נסמך אך ורק על גישתו של מהר"י בירב, אלא שמסביר ריק"א שאף בלי כל זה יש לבית דינו דין בית דין הגדול מן הטעמים שכתב.

לאור הדברים האלה אולי אפשר לומר, שהסמכות והמעמד שנותן ר' יוסף קארו לעצמו, לא באה לו בתחילת דרכו כאשר התחיל לכתוב את הבית יוסף בגיל 35, אלא היא באה לו רק בשלב מאוחר יותר בחייו אחר שנעשה תלמיד אצל מהר"י בירב. ואף מה שהוא כתב בהקדמה לבית יוסף, שהספר הזה נועד להיות ספר ההלכה עבור כל בית ישראל, דברים אלו היו בהשפעת מהר"י בירב. וכנראה שאת ההקדמה לבית יוסף הוא כתב לאחר שהתחיל לכתוב את הספר, או שלכה"פ את הקטעים האלו המחייבים את כל ישראל אותם הוא הוסיף לבסוף. מה שברור הוא, שאת שם הספר "בית יוסף" הוא בחר בשלב מאוחר, כפי שמסופר בספר מגיד מישרים פרשת ויקהל 'עוד אמר לי שיעזרני לגמור חיבור בלי שום טעות וסיג ושיאירו בו עיני כל ישראל, ושארקא אותו 'בית יוסף' כי הוא שמו הראוי לו, כי הוא ביתי בעולם הזה ובעולם הבא', כך שאולי גם הטעם הראשון שכתב 'שספר זה מזון לכולא ביה, על כן קראתיו 'בית יוסף', כי כשם שמבית יוסף היו ניזונים הכל מזון הגוף, כך יהיו ניזונים מספר זה מזון הנפש', אולי אף הוא נכתב בשלב מאוחר יותר בהשפעת מהר"י בירב.

ה. ספר בית יוסף סוף הוראה

מהתיאור שמתאר ר' יוסף קארו בתשובה הנ"ל על בית דינו, אשר מארבע כנפות הארץ יריצו להם שאלתם ואחר דברי תשובתם לא ישובו, נראה שאף בני דורו התייחסו אליו ולבית דינו שהם הסמכות העליונה מעל כולם. אף דבר זה בא לידי ביטוי הילכתי כבר בדור שאחר הבית יוסף.

בתשובת ראנ"ח [שהיה צעיר מר' יוסף קארו בכארבעים שנה] סימן ק"ט, כותב הראנ"ח חידוש בדין 'קים לי'⁷, שאין אדם יכול לטעון 'קים לי' נגד הכרעת הבית יוסף, וכותב הראנ"ח שכבר נתקבל הרב עלינו במקומנו לרב ללכת אחר הוראותיו. דבר זה מוכיח שפסקי הבית יוסף התקבלו בצורה מוחלטת, כך שלא נשאר אפילו ספק כדי שיוכל אדם לומר 'המוציא מחבירו עליו הראיה'. קביעה זו התקבלה גם בקרב יהדות אשכנז כמאה שנה לאחר הבית יוסף, כפי שכותב רבי יאיר בכרך בתשובות חוות יאיר סי' קס"ה, שמה שסתם לנו הבית יוסף בשולחן ערוך שזכה שנקבע הלכה כמותו ולא חלקו עליו הבאים אחריו - אין לומר קים לי כלל נגד הכרעתו.

ואפשר שקביעה זו נעשתה כבר בחייו של ר' יוסף קארו, ואולי אפילו על ידו. בשו"ת הלכות קטנות לר' יעקב חאגיז⁸ [שנולד 45 שנה לאחר פטירת ר' יוסף קארו] ח"א סימן קפ"ב, כותב בנו ר' משה חאגיז :

אמר המני"ח⁸ כך מקובלני ממרי הרב מר ז'קני ז"ל⁹, כי בכל תחום ארץ ישראל אין לומר 'קים לי' נגד הרמב"ם ומהריק"א¹⁰, ועל ראשם פי' רש"י ז"ל, אשר הם המה אשר קבלו עליהם ועל זרעם אחריהם אבותינו וא"א גם בכל ערי ביסתן, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וכל חד מינייהו אפילו באלף לא בטיל, ולקבלת סברת הרמב"ם יש רמז בבדק הבית, ע"ש. ומפיו שמעתי, שבזמנו חזרו גאוני צפת תו' בחברת גאוני ע"ק תו', וחידשו תוקף הסכמה זו וקבלתה דלא יאמר אדם לחבירו 'קים לי' נגד שום אחד מהנזכרים, וכן היה נזהר ונזהיר, ודבר זה גלוי ומפורסם לרבים.

משמעותה של קביעה הילכתית זו היא, שיש כאן מעין 'סוף הוראה', וכפי שנסביר. מושג זה נמצא בגמרא בבא מציעא דף פו. לגבי רבינא ורב אשי סוף הוראה, ומסביר הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, שהיו רבינא ורב אשי סוף גדולי חכמי ישראל המעתיקים תורה שבע"פ, ושגזרו גזירות והתקינו תקנות והנהיגו מנהגות ופשטו גזירותם ותקנותם ומנהגותם בכל ישראל בכל מקומות מושבותיהם. וכותב הכסף משנה על הרמב"ם פ"ב מהלי ממרים ה"א, שהסיבה שאין אמוראים חולקים על תנאים, ולא גאוני וראשוני על אמוראים הינו מפני שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על דורות הראשונים, וכן עשו גם בחתימת התלמוד שמיום שנחתם לא ניתן לשום אדם לחלוק עליו. וכמו כן לגבי הבית יוסף והשולחן ערוך, מכיון שספר זה התקבל על ידי כלל ישראל, הרי הוא קובע את ההלכה שאי אפשר לדון בדין 'קים לי' בדבר שסותר את פסקי הבית יוסף ושולחן ערוך.

וכך כותב בספר אורים ותומים¹¹ קיצור תקפו כהן סי' קכ"ד :

ובפרט דין שנזכר בשו"ע והמחבר ורמ"א השמיטו דעת החולק, קבלה בידי וכן ראיתי מדיינים מומחים וכן דן אני ובא מבלי לטעון 'קים לי' כדעת החולק, כיון שהרב בית יוסף ורמ"א שמו זכרוננו אחרי הדלת אין לחוש לו, וקיימו

⁷ בדיני ממונות לפעמים יכול הנתבע לטעון אני סובר כמו הדעה אשר לפיה אני פטור מלשלם, והמוציא מחבירו עליו הראיה.

⁸ ר"ת משה בן יעקב חאגיז.

⁹ כנראה שהוא אביו של אשת מהר"י חאגיז רבי דוד קריגאל שהיה רבו של מהר"י חאגיז. אביו של מהר"י חאגיז נפטר כשהיה צעיר בן י"ג שנים.

¹⁰ לכאורה הכוונה לר' יוסף קארו.

¹¹ לר' יהונתן אייבשיץ, נפטר בשנת ה'תקכ"ד (1764)

וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האמור במטבע הקצר שו"ע ורמ"א... ולכן ח"ו לומר 'קים לי' נגד הכרעת המחבר ורמ"א.

ואמנם שהאו"ת כתב את הדברים לגבי השו"ע יחד עם הגהות הרמ"א, מ"מ את שורש הדברים שקביעה זו מיוסדת על קבלת חכמי ישראל כעין 'סוף הוראה' הרי אנו רואים בדבריו.

1. **מעמדו של ר' יוסף קארו בעיני הרמ"א**
 הרמ"א העריץ מאד את ר' יוסף קארו, ובכל מקום שהיה מזכיר אותו היה מרבה בשבחיו, ואף במקומות שהוא בא לחלוק עליו הרי הוא מקדים בשבחו ורק אח"כ אומר את דעתו. ולדוגמא, כותב הרמ"א בהקדמה לדרכי משה:

בשמעי נר ישראל ראש הגולה, ארי מסבכו עלה, אל השמים ורוח אלקין קדישין בחפנו אסף, וחיבר ספר בית יוסף, אשר כל רואיו ידעון את מעלתו ואת טובו ורוב טוב הצפון בקרבו וכו'.

ועל אף כל ההערכה כלפי ר' יוסף קארו, כבר ראינו לעיל שהרמ"א מגביל את מעמדו של ריק"א, שאין לו את הסמכות לקבוע הלכה עבור כל בית ישראל אלא אך ורק לעדתו וקהילתו.

אלא שבדבר זה מצאנו סתירה, כי מצאנו מקומות בהם הרמ"א כן מקבל את סמכותו של ריק"א וקובע הלכה כמותו אף לגבי אנשי קהילות אשכנז. וכפי שיש לראות במקור הבא. בתשובות הרמ"א סימן מ"ז ומ"ח, שלח הרמ"א שאלה לר' יוסף קארו בעניין מתנת שכיב מרע¹²:

למדנו רבינו, ראובן חלה ונטה למות וקודם פטירתו צוה לתת סך מה לעניי ארץ ישראל וסך מה לאחיו, ומת אז וחיים לכל ישראל שבק, ובאו אלו המעות ביד איש נאמן מופקדים ביד העניים, ועתה היורשים מערערים באומרם כי הצוואה אינה עשויה כהוגן, לפי שכתב בצוואה שנתנם במתנת בריא ולא במתנת שכיב מרע, ולא נזכר שום קנין בצוואה. ועתה יורנו רבינו אם זכו העניים אם לאו. [תוכן השאלה: שכיב מרע שצוה לתת מעות לעניים ואמר 'במתנת בריא' במקום לומר 'במתנת שכיב מרע', האם הכסף שייך לעניים או שהוא חוזר ליורשים].

בתשובה מ"ז משיב ר' יוסף קארו - שהמתנה חלה ויש לתת את הכסף לעניים, וכל מי שהנכסים הנזכרים בידו חייב לשלחם לעניי ארץ ישראל¹³. הוא מסיים את התשובה וכותב **ועם היות והדברים פשוטים נדרשתי לאשר שאלוני. נאום הצעיר יוסף קארו.**

בתשובה מ"ח שולח הרמ"א לר' יוסף קארו:

באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מורינו ורבינו יוסף קארו יצ"ו, אשר מימיו אנו שותים מקנקנו וכדו, ומה אוסיף בשבחו לכבודו, מאחר דכל מה דאת משבח ליה את מגנה במעשה ידו. יברכהו השם בנפשו ומאודו. ובהיות כי אחר השבח ראוי להיות התפילה, על כן אתפלל אל ה' על העתיד להאריך ימי מורינו ורבינו¹⁴, נשיא אלקים בתוכנו, ושנותיו בטוב ובנעימים לכלות עד בשוב ה' שיבת ציון יראו עינינו ועינינו.

כפי שהקדמנו, הרמ"א בבואו לחלוק על ר' יוסף קארו הוא מקדים בשבח ואח"כ אומר את דעתו. ובתשובה זו, הרי הוא מפליג בשבחים שכמעט אין דומה להם, וכפי שעוד יש לראות בהמשך דבריו. וממשיך הרמ"א:

ובהיותי אין איש דברים אדלג על ההרים, לבוא אל כוונתי ולבוא בדברים קצרים, שלא יהיו דומות למרובות ונעדרים... ואלו דברים אשר סידרתי על דברי התשובה. והנה, חלילה להמרות דברי מכ"ת דמר, וכל החולק עליו כחולק על השכינה, ובכן הסכמנו פה והכרחנו האיש לשלוח מאה זהובים כו' כפי פסק תשובתו דמר. אך אמנם דברי התשובה תורה הם וללמוד אני צריך, ולא אוכל לעמוד עליה אם לא בשנשא וניתן על זה, וידוע מאמר ר' יוחנן (ב"מ דף פד.) בר לקישא כי הוה אמניא מילתא הוה מקשה וממילא רווחא שמעתתא.

הרמ"א לא מסכים עם פסקו של ר' יוסף קארו, ולדעת הרמ"א המתנה בטילה וחוזרת ליורשים. אבל הרמ"א מבטל את דעתו לגבי דעתו של ריק"א, וכך הורה לנהוג בפועל ולהוציא את הכסף מיד המחזיק אותם ולשלוח לעניי ארץ ישראל. הרמ"א מנסה לשכנע את ריק"א שיחזור בו, אבל כל זמן שריק"א לא חוזר בו הוא מקבל את סמכותו וקובע הלכה כמותו. וכך מסיים הרמ"א את התשובה:

ולכן הייתי סובר שהטוב הוא לתת הנכסים ליורשים. אך עכשיו בטלה דעתי נגד דעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר, ועליו יש לסמוך באיסור דאורייתא כ"ש בממון הקל, אך אבקש שלא ישליכני מר אחר גוו לבלתי השיבני על

¹² כאשר אדם חולה ונטה למות, נתנו חכמים [בתנאים מסויימים] תוקף לצוואתו שיש לקיים אותה אף אם לא נעשה בה שום קנין. 'דברי שכיב מר ככתובין וכמסורין דמו'.

¹³ תשובה זו נדפסה גם בשו"ת אבקת רוכל סי' פ"ג.

¹⁴ ברכתו אכן התקיימה, רבי יוסף קארו נפטר בגיל 87 אשר לאותה התקופה זו היא אריכות ימים מופלגת.

עבודות סיום קורס

שאלתי כי מונע בר יקבוהו לאום, וברכות לראש משביר¹⁵, הוא יוסף אביר הגביר, ובה שלוחו דמר ואריכת ימיו אשאל מא-ל כביר. נאום משה בן לא"א מורי כמר ישראל שלי"ט, הנקרא משה איסרליש מקראקא.

הרי לפנינו שהרמ"א מקבל לגמרי את סמכות ריק"א כגדול הדור, וקובע הלכה כמותו אף במקום שהוא סבור אחרת. יש כאן מהלך של 'אפילו אומרים לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין' שנאמר לגבי בית דין הגדול¹⁶.

מה שלכאורה צריך לומר, שאף הרמ"א ראה בר' יוסף קארו שהוא גדול הדור ויש לו מעמד וסמכות עליונה. אך בכל זאת טוען הרמ"א, שסמכות זו היא אך ורק כלפי דינים המתחדשים בדור הזה, אבל אין בכח סמכותו של ריק"א לעקור את המנהגים ודרך הפסיקה של יהדות אשכנז אשר היא מסורת בידם מאבותיהם. ולכן מה שהרמ"א עושה בדרכי משה לחלוק על הבית יוסף, אינו אלא לשמר את דרך הפסיקה האשכנזית ולנהוג כדעת גדולי אשכנז.

וכך נראה בדברי הרמ"א בהקדמה למפה, שיש לו ביקורת על ריק"א שהוא המציא דרך פסיקה חדשה בכלל שחידש מעצמו לפסוק אחר הרי"ף והרמב"ם, והוא לא פוסק הלכה על פי המסורת.

כל שכן מן הכלל הגאון הנ"ל מעצמו לפסוק אחר הרי"ף והרמב"ם במקום שרוב האחרונים חולקים עליהם, וע"י זה נתפשטו בספריו הרבה דברים שאינם אליבא דהילכתא לפי דברי החכמים שמימיהם אנו שותים, דהם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעינים.

וביקורת זו היא גם לגבי פסיקת ההלכות לעדות ספרד, שדעת הרמ"א היא שאף הם צריכים לפסוק ע"פ המסורת. אלא שבכל זאת הרמ"א מייחד את דבריו כלפי מנהגי אשכנז, כי מה שבני ספרד צריכים לנהוג ע"פ המסורת זה לא עניין שלו להכניס ראשו לדרך הפסיקה הספרדית, ולכן אע"פ שהוא סובר שלריק"א אין את הסמכות להמציא דרך חדשה בכללי הפסיקה, הוא לא מתווכח אלא לגבי מה שנוגע להלכות שאין עליהם מסורת, וכגון זה שארע בשכיב מרע שכתוב בו 'במתנת בריא' שהדבר תלוי בסברא, אבל בכל מה שנוגע להלכות שאין עליהם מסורת, וכגון זה שארע בשכיב מרע שכתוב בו 'במתנת בריא' שהדבר תלוי בסברא, הרי בהלכות אלו מתבטל הרמ"א כלפי גדולתו של ריק"א וקובע הלכה כמותו.

אלא שעדיין לא יישבנו את הסתירה. שהרי בנידון הזה שבו נחלקו ריק"א והרמ"א לגבי מתנת שכיב מרע שכתוב בו 'במתנת בריא', הרמ"א בדרכי משה חו"מ סי' ר"נ סותר את משנתו ופוסק:

ומזה יש ללמוד כו' דאם כתב בצוואת שכיב מרע שנתן במתנת בריא ואין בו קנין – דמתנתו בטילה כו'. והוא פשוט לדעתי, ולא כתבתי כן רק שראיתי תשובת הרב בעל בית יוסף שכתב בה שקנה בכה"ג¹⁷ כו', ואני השבתי לו בזה, ובאו דברי שנינו לפני מוה"ר"ם מפאדווה¹⁸ והסכים לדברי דלא קנה.

וכן פסק הרמ"א בשו"ע סי' ר"נ ס"ט:

ולכן יש לזהר בצוואת שכיב מרע שלא לכתוב בה שנתן במתנת בריא כו', ואם צוה כך אסור לשנות, ואז יש לו דין מתנת בריא ואינו נקנה רק בקנין, ולא אמרינן בזה שטעות סופר היה¹⁹, ואם לא היה בה קנין המתנה בטילה. כן נראה לי.

הרי הרמ"א כאן כן פוסק לפי סברתו, ולא כמו שכתב בתשובה שהוא מבטל דעתו בפני ריק"א שכל החולק עליו כחולק על השכינה.

ונראה שיש ליישב בשלש דרכים את הסתירה שבין פסק הרמ"א בתשובה לבין פסק הרמ"א בשו"ע.

הדרך הראשונה והיא הפשוטה, שדברי הרמ"א בתשובה הם לפני שהגיעו הדברים לפני מהר"ם פאדווה, ואילו דברי הרמ"א בשו"ע הם אחרי כן, וכפי שהוא כותב בדרכי משה שמהר"ם פאדווה הסכים לדבריו. לאחר שהרמ"א קיבל את הסכמת מהר"ם פאדווה שהיה חשוב בדורו ומוערך בקרב יהדות אשכנז, אז הרמ"א אומץ וקבע הלכה נגד פסק ריק"א על אף שבדבר זה אין מסורת. ולפי דרך זו, הרמ"א באמת חזר בו מן ההוראה שפסק על פי ריק"א, ואילו היה בא לפניו שוב מקרה כזה, הוא היה פוסק על פי סברתו וכפי שהסכים על ידו מהר"ם פאדווה.

והדרך השנייה ויש בה חידוש גדול, שהרמ"א נתן לריק"א סמכות עליונה לקבוע הלכה בדבר שאין עליו מנהג אך ורק לבני דורו של ריק"א. ולכן כאשר קורה כזה מקרה שנחלקים בו ריק"א והרמ"א בסברא בדבר שאינו תלוי במנהג, סובר הרמ"א שהלכה כריק"א, ולכן הוא נהג וקבע הלכה כדעת ריק"א, וכך היה עושה שוב פעם אילו היו באים לפניו שוב עם מקרה כזה. אבל כאשר הוא בא לקבוע הלכה לדורות, בזה סובר הרמ"א שאין לריק"א סמכות על הדורות הבאים אחריו, ולכן פסק בשו"ע כפי סברתו.

והדרך השלישית שאף בה יש חידוש גדול, שהרמ"א אינו מקבל את פסק זה של ריק"א אלא לגבי אותו הסיפור שעליו פסק ריק"א את הפסק שלו, שבזה אם הוא ינהג אחרת הרי יש בזה פגיעה בכבוד התורה²⁰ של גדול הדור. אבל בכל הנוגע למקרים חדשים שמכאן ולהבא בהם פוסק הרמ"א לפי דרכו וסברתו. ולפי דרך זו, כך היה פוסק הרמ"א לפי סברתו גם בלי לקבל את הסכמתו של מהר"ם פאדווה.

¹⁵ כנראה שהוא מרמז ל"יוסף... הוא המשביר לכל עם הארץ". וע' מה שכתבנו בפתיחת המאמר לגבי קריאת שם הספר 'בית יוסף'.

¹⁶ עי' דברים י"ז י"א, ברש"י שם וברמב"ן.

¹⁷ יש כאן דבר מעניין, שהריק"א מסיים את תשובתו במילים "ועם היות והדברים פשוטים נדרשתי לאשר שאלוני", והרמ"א אף הוא כותב את אותם הדברים עם מסקנא הפוכה.

¹⁸ ונדפסו דבריו בשו"ת הרמ"א סוף תשובה מ"ח.

¹⁹ זו היתה סברתו של ריק"א.

²⁰ כעין זה מצאנו במסכת ע"ז דף ז. חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, ודעת הר"ן שזהו מפני כבודו של החכם הראשון.